

Улуттук банк Башкармасынын
2008-жылдын 28-ноябрындагы №43/1
токтому менен кабыл алынган

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН
УЛУТТУК БАНКЫ**

**АКЧАКРЕДИТ САЯСАТЫНЫН
2009-2011-ЖЫЛДАРГА
НЕГИЗГИ БАГЫТТАРЫ**

**Бишкек
2008**

КИРИШҮҮ

Бул документте экономиканын негизги секторлорунун учурдагы абалына жүргүзүлгөн анализдөөлөрдүн жана алардын өнүгүүсү боюнча болжолдоолордун негизинде 2009-жылга белгиленген акчакредит саясаты боюнча кыскача баяндаманы кошо алганда, орто мөөнөттүк мезгилге (2009-2011-жылдарга) Улуттук банктын акчакредит саясатынын максаттары аныкталган. Орто мөөнөттүк мезгилде акчакредит саясаты 2011-жылга карата аны бир орундуу сандык көрсөткүчкө чегинтүү үчүн инфляция арымын план ченемдүү кыскартууга багытталат, бул туруктуу экономикалык өсүштү камсыз кылуунун негизги шарттарынын бири болуп саналат. Мында Улуттук банктын милдети, инфляциялык басым тобокелдиги менен экономикалык өсүштүн басаңдашы тобокелдигинин ортосунда оптималдуу балансты табуудан көрүнөт.

Акчакредиттик программаны иштеп чыгууда, дүйнөлүк финансылык жана товардык рыноктордо жогорулап бараткан аныксыздык, дүйнөлүк финансылык оорчулуктун курчушуна байланыштуу акчакредит саясатын жүргүзүүгө түзүлгөн жаңы шарттар, акчалай активдерге суроо-талаптын туруксуз динамикасына алып келген Кыргызстандын экономикасынын масштабынын чакандыгы жана жогорку деңгээлдеги ачыктыгы эске алынган. Өзгөрүлмөлүү алмашуу курсунун режими, алмашуу курсунун каналынан акча сунуштоонун пайыздык каналына бара-бара өтүү, орто мөөнөттүк келечекте тышкы таасирлердин эпкинин жеңилдетүү менен эларалык камдарды алгылыктуу деңгээлде кармап турууга өбөлгө түзөт.

Документти иштеп чыгууда Кыргыз Республикасынын бюджетинин 2009-2011-жылдарга орто мөөнөттүк болжолдоолору («Кыргыз Республикасынын 2009-жылга республикалык бюджетин жана 2010-2011-жылдарга болжолдоолор жөнүндө» мыйзам долбоору), өлкөнү 2009-2011-жылдарда өнүктүрүү стратегиясынын долбоору (2008-жылдын 10-октябрына карата абал боюнча), Кыргыз Республикасынын Өкмөтү тарабынан кабыл алынган электр жана жылуулук энергиясына карата 2012-жылга чейинки орто мөөнөттүк тариф саясаты эске алынган. Документ стратегиялардын долбоорлоруна негизделгендигинен улам, олуттуу аныкталбагандык, андагы келтирилген болжолдоолордун сапатын төмөндөтүшү ыктымал.

1. ЭКОНОМИКАНЫН ЖАНА АКЧАКРЕДИТ САЯСАТЫНЫН ӨТҮП ЖАТКАН ЖЫЛДЫН АКЫРЫНА ЧЕЙИН ӨНҮГҮҮСҮ БОЮНЧА БАЯНДАМА

1.1. Экономикалык шарттарды өнүктүрүү боюнча баяндама жана 2008-жылдын күтүлүп жаткан жыйынтыгы

Экономиканын реалдуу сектору. 2008-жылы экономиканын өсүш арымынын басандашы макроэкономикалык өнүгүүнүн негизги тенденцияларынын бири болуп калган. Улуттук статистика комитетинин расмий маалыматтарына ылайык, 2008-жылдын январь-октябрь айларында реалдуу ИДПнын өсүш арымы өткөн жылдын тиешелүү мезгилиндеги 8,0 пайызга караганда 6,9 пайызды түзгөн. «Кумтөр» алтын кенин казып алуу ишканаларын эске албаганда, ИДПнын өсүшү 5,4 пайызды түзгөн (2007-жылдын январь-октябрь айларында 8,7 пайыз). Бүтүндөй 2008-жылы, реалдуу ИДПнын өсүш арымы 2007-жылдагыга салыштырганда төмөндөй тургандыгы күтүлүүдө.

Өткөн жылдын тиешелүү мезгилиндегиге салыштырганда экономиканын өсүш арымы басандаган. Бул курулуш жагында, соода жүргүзүү чөйрөсүндө, электр энергиясын, газды жана сууну өндүрүүдө жана бөлүштүрүүдө, ошондой эле транспорт жана байланыш тармагында кошумча нарктын өсүшүнүн төмөндөшү менен шартталган. Бул тармактардагы өсүштүн басандашы региондогу кризистик жагдайлардын байкалып жатышынан, электрэнергиясын иштеп чыгуунун олуттуу кыскаруусуна, энергия менен камсыз кылуудагы үзгүлтүктөргө алып келген электрэнергетикасындагы проблемалардан, ошондой эле инфляциянын жогорку арымда болушу, энерго ресурстарына баанын өсүшүнөн улам келип чыккан жана алар чарба жүргүзүүчү субъектердин ишкердик жигерине кесепеттүү терс таасирин тийгизген. Алтын казып алуу көлөмүнүн өсүшүнүн эсебинен кайра иштетүү өнөржайында өндүрүштүн көлөмүнүн артышы, кароого алынып жаткан мезгилде ИДПнын көбөйүүсүн шарттап, экономиканын башка тармактарында өсүш арымынын төмөндөшүнүн ордун жарым жартылай жабууга өбөлгө түзгөн.

Өтүп жаткан жылы макроэкономикалык аныкталбагандыктын артышы шартында инвестициялардын кыскаруусунун жана курулуштун көлөмүнүн төмөндөшүнүн терс тенденциясы орун алып турган. Алдын ала эсептөөлөр боюнча, 2008-жылы ИДПдагы дүң инвестициялардын салыштырмалуу салмагы негизинен, жеке инвестициялардын кыскаруусунун эсебинен 26,3 пайыздан 25,5 пайызга чейин төмөндөйт. Өздөштүрүлгөн инвестициялардын жалпы көлөмүндө эң чоң үлүш туракжай курулушуна, транспорт жана байланыш, кайра иштетүү өнөржайы тармактарына туура келет.

Түпкү керектөөгө чыгашалардын ИДПдагы үлүшү 2008-жылы 122,2 пайызга чейин көбөйөт, ал эми реалдуу өсүш 7,8 пайызды түзөт.

Бюджеттик-салык саясаты. 2008-жылы бюджеттик-салык саясатында негизги көңүл көбүн эсе салык саясатын реформалоого топтоштурулган. Салык кодексинин жаңы редакциясын иштеп чыгуу жана кабыл алуу боюнча иш аягына чыгып, ал 2009-жылдын 1-январынан тартып колдонууга киргизилет. Кошумча нарк салыгынын ченин төмөндөтүү, салыктардын жалпы санын кыскартуу, сатуудан салык алууну киргизүү, салыктык администрлөө жагында өзгөртүүлөрдүн киргизилиши жана башкаларды салыктык мыйзамдарда негизги өзгөртүүлөр катары бөлүп көрсөтүүгө болот.

Пайда салыгы жана киреше салыгы боюнча түшүүлөрдүн өсүп жаткандыгына карабастан, салыктык түшүүлөрдүн түзүмүндө кыйыр салыктар

басымдуу бойдон калууда. Алсак КНСтин жана акциздердин үлүшүнө, болжолдоолор боюнча салыктык түшүүлөрдүн жалпы көлөмүнүн 50 пайызга жакыны туура келет.

Мамлекеттик чыгашалар саясаты, мурдагыдай эле, мамлекеттин калайык-калк алдындагы социалдык гарантияларын жана милдеттенмелерин толук жана өз учурунда каржылоого багытталган. Азык-түлүк товарларына жана энерго ресурстарына баанын олуттуу өсүш шартында негизги көңүл калктын аз камсыз болгон катмарына социалдык даректүү жардамдарды көрсөтүүгө бурулуп, пенсиялардын өлчөмү (базалык бөлүгүн 32,5 пайызга, камсыздандыруу бөлүгүн 17,0 пайызга) ошондой эле мамлекеттик жана муниципалдык кызматкерлердин эмгек акысын минимум 30,0 пайызга жогорулатууга жетишилген.

Мамлекеттик финансы секторунун статистикалык эсепке алуу системасын реформалоо жагында 2008-жылы эларалык стандарттарга ылайык бюджеттик классификациялоону өркүндөтүү боюнча иштер улантылгандыгын белгилеп кетүү зарыл.

Бүтүндөй алганда «Кыргыз Республикасынын 2008-жылга республикалык бюджети жөнүндө» мыйзамына ылайык, жалпы кирешелер жана гранттар (МИПти кошо алганда) 2008-жылы 49,1 млрд. сом суммасында же ИДПга карата 26,6 пайыз чегинде; чыгашалар 51,7 млрд. сом же ИДПга карата 27,9 пайызда болжолдонууда. Бюджеттин тартыштыгы 2,5 млрд. сомго чейин же ИДПга карата 1,4 пайызга төмөндөйт жана ал ички жана тышкы булактардын эсебинен толук каржыланат.

Төлөм теңдеми. 2008-жылы күндөлүк операциялар эсебинин тартыштыгынын ИДПга карата 12,3 пайызга чейин көбөйүүсү болжолдонууда, ошого байланыштуу, өткөн жылдардагыдай эле күндөлүк операциялардан кирешелер (негизинен товарлардын экспортуна жана акчалай которуулардан түшүүлөр) импортко жана тартылган финансылык ресурстар үчүн резидент эместерге кирешелерди төлөөгө кеткен чыгашалардын ордун жаппайт. Товарлардын реэкспорту боюнча кошумча баалоолорду эске алганда тартыштык ИДПга карата 10,5 пайызды түзөт.

Мурдагыдай эле күндөлүк операциялар эсебинин тартыштыгынын көбөйүүсүнө ташылып кетип жаткан товарлардын көлөмүнүн алынып келип жаткан товарлардын көлөмүнөн эки эсеге артта калып жатышы өбөлгө түзөт. Мында товарлардын экспортунун өсүшү алтынга дүйнөлүк баанын жогору болуп турушу, ал эми импорттун өсүшү энерго ресурстарына баанын жогору экендиги шартында жүрөт.

Коңшу өлкөлөрдө экономикалык өсүштүн төмөндөшү, демек туристтик кызмат көрсөтүүлөргө суроо-талаптын кыскаруусу эларалык кызмат көрсөтүүлөрдүн жалпы балансында анын 39,5 пайызга азайуусуна таасирин тийгизет. Сунушталган жана алынган эларалык кызмат көрсөтүүлөрдүн көлөмүнүн жыл сайын өсүшүнө карабастан, жалпы салдоо оң болуп жатса да соода балансынын тартыштыгынын ордун жабууга али жетишсиз бойдон калууда.

Күндөлүк эсеп тартыштыгынын ордун жабуу үчүн зарыл болгон валюталык каражаттардын жетишсиздиги капиталдын нетто - агымынын эсебинен жабылууда. Финансылык эсептин валюталык түшүүлөрүнүн эң чоң үлүшү «жана башка инвестициялар» катары классификацияланган тике четөлкө инвестицияларынын (тике инвесторлордон алынган кредиттер) жана мамлекеттик кредиттердин үлүшүнө туура келет. Ошол эле учурда «жана башка инвестициялар» статясы боюнча коммерциялык банктардын чет өлкөлөрдөгү эсептеринен валюталык каражаттардын олуттуу агылып чыгуусу байкалууда, бул

түпкүлүгүндө келип, капитал менен операциялардын жана финансылык операциялардын эсебинин оң салындосу болжол менен алганда 2007-жылдагыга салыштырганда 30,3 пайызга кыскара тургандыгына түрткү берет.

Реалдуу эффективдүү алмашуу курсунун (РЭАК) индекси боюнча 2008-жылы күтүлүп жаткан натыйжалар

Сомдун реалдуу эффективдүү алмашуу курсунун (РЭАК) индекси 2008-жылдын акырына карата 110,0 түзөт жана 2007-жылдын тиешелүү көрсөткүчүнө салыштырганда 7,4 пайызга көбөйөт. РЭАК индексинин 2008-жылдагы орточо жылдык мааниси 104,4 түзөт жана 2007-жылдагы тиешелүү мааниден 10,0 пайызга ашат.

Бул жерде, соода боюнча негизги өнөктөштөрдөн болгон өлкөлөрдөгү инфляцияны эсептөөдө тышкы соодалык жүгүртүүдөгү тиешелүү салыштырмалуу салмактарга корректировкаланган 10 негизги өнөктөш өлкөлөрдөгү инфляция боюнча маалыматтар пайдаланылат. Мында салыштырмалуу салмактын 65,0 пайызга жакыны, 12 ай ичинде инфляциясы, тиешелүүлүгүнө жараша 14,0 жана 10,0 пайыздар деңгээлинде болжолдонуп жаткан Россияга жана Казакстанга туура келет.

Финансы рыногунун негизги индикаторлору. Кыргыз Республикасында негизинен коммерциялык банктар жана башка финансы-кредит мекемелери финансы рыногунун катышуучуларынан болуп саналышат. Институционалдык жактан өнүгө электигинен улам, өлкөнүн финансы рыногу учурда кризисти башынан кечирип жаткан дүйнөлүк финансы системасына интеграцияланган эмес жана ал операцияларынын көлөмүн бара-бара арттыруу менен сом түрүндөгү операцияларга караганда валюта сегментинде операцияларды көбүрөөк жүзөгө ашырууда.

2008-жылдын январь-сентябрь айларында сом түрүндөгү кредиттик ресурстардын банктар аралык рыногунда ишке ашырылган операциялардын көлөмү 2007-жылдын ушул эле мезгилиндегиге салыштырганда 6,1 пайызга, 6,1 млрд. сомго чейин көбөйгөн. Анын ичинде репо-операцияларынын көлөмү 26,0 пайызга, 3,5 млрд. сомго чейин кыскарган, улуттук валютадагы банктар аралык кредиттер боюнча 68,1 пайызга, 1,7 млрд. сомго чейин көбөйүү жүргөн, «овернайт» кредиттеринин көлөмү 0,9 млрд. сомду түзгөн. Бүтүндөй 9 ай ичинде репо-операциялар боюнча орточо пайыздык чен 7,7 пайызга чейин ((+) 2007-жылдын январь-сентябрь айларындагы ушул эле көрсөткүчкө салыштырганда 4,8 п.п.) өскөн, улуттук валютадагы банктар аралык кредиттер боюнча чендердин орточо деңгээли 6,9 пайызга чейин ((+) 4,2 п.п.) көбөйгөн, «овернайт» кредиттер боюнча орточо салмактанып алынган чен 12,4 пайызды түзгөн.

Ички банктар аралык кредит рыногунун валюта сегментинде карыз алуулардын көлөмү 36,1 пайызга, 766,2 млн. сомго көбөйгөн. Ал эми орточо нарк эң башкысы, АКШ ФРС ченинин төмөндөшүнүн таасири астында 0,6 п.п., 6,1 пайызга чейин төмөндөгөн.

Жылдын акырында үстөк ликвиддүүлүктүн сезондук өсүшүнө карабастан, Улуттук банк тарабынан банк тутумундагы үстөк ликвиддүүлүктү жеңилдетүү боюнча жүргүзүлгөн операцияларды эске алуу менен банктар аралык кредиттик бүтүмдөр боюнча пайыздык чендер олуттуу деле өзгөрбөй тургандыгын болжолдоого болот.

2008-жылдын 10 айы ичинде Финансы министрлиги жана Улуттук банк – мамлекеттик баалуу кагаздардын (МБК) 2 эмитенти МБК биринчилик рыногунда макулдашуу боюнча биргелешкен иштерди жүргүзүшкөн. Натыйжада

жүгүртүүдөгү мамлекеттик казына векселдеринин (МКВ) көлөмү сентябрь айынын акырында 2,3 млрд. сомду түзүү менен 9 ай ичинде 30,0 пайызга көбөйгөн; Улуттук банктын жүгүртүүдөгү ноталарынын көлөмү 23,3 пайызга көбөйүү менен 1,8 млрд. сомду түзгөн. Мында МКВ дюрациясы 50 күнгө кыскаруу менен 183 күнгө чейинкини түзгөн. Январь-сентябрь айларында МКВнын эсебинен бюджетти таза каржылоонун өлчөмү 406,1 млн. сомду түзгөн. Бүтүндөй алганда 2008-жылдын январь-сентябрь айларында МКВларды сатуунун жалпы көлөмү 40 пайызга, 1,8 млрд. сомго чейин өскөн, суроо-талап көлөмү, 2007-жылдын январь-сентябрь айларындагыга салыштырганда 5 эсеге көбөйүү менен 2,5 млрд. сомду түзгөн. Улуттук банк 2008-жылдын январь-сентябрь айларында алардын көлөмүн 2007-жылдын ушул эле мезгилиндегиге салыштырганда 12,5 эсеге көбөйтүү менен 12,7 млрд. сом суммасында ноталарын жайгаштырган, ал эми кароого алынып жаткан мезгил ичинде суроо-талап көлөмү дээрлик 9 эсеге көбөйүү менен 17,3 млрд. сомду түзгөн.

МКВлардын 2008-жылдын январь-сентябрь айларындагы жалпы орточо алынган кирешелүүлүгү 2007-жылдын тиешелүү мезгилиндегиге караганда 6,2 п.п. көбөйүү менен 13,2 пайызды түзгөн, Улуттук банктын ноталарынын кирешелүүлүгүнүн орточо деңгээли өткөн жылдын ушул эле мезгилиндегиге салыштырганда 5,7 п.п. көбөйүү менен 9,4 пайызды түзгөн.

Иштеп жаткан коммерциялык банктардын депозиттери 2008-жылдын январь-сентябрь айларында өсүшүн уланткан (+13,6 пайыз), бирок 2007-жылдын тиешелүү мезгилиндегиге салыштырганда ал жайыраак өсүш арымында жүргөн (+35,0 пайыз). Жаңыдан кабыл алынган сом түрүндөгү депозиттер боюнча орточо пайыздык чен 2007-жылдын тиешелүү мезгилиндегиге салыштырганда 2008-жылдын январь-сентябрь айларында 0,4 п.п. өсүү менен 2,4 пайызды түзгөн, ал эми валюталык депозиттердин наркы 0,1 п.п., 0,9 пайызга чейин төмөндөгөн. Анын ичинде сом түрүндөгү мөөнөттүү депозиттер боюнча орточо пайыздык чен 2007-жылдын январь-сентябрь айларындагыга салыштырганда 0,1 п.п. жогорулоо менен 7,2 пайызды түзгөн, ал эми валюталык мөөнөттүү депозиттер боюнча орточо салмактанып алынган чен 5,3 пайыздан төмөн деңгээлде сакталып калган.

Иштеп жаткан коммерциялык банктардын кредит-портфели 2008-жылдын январь-сентябрь айларында 23,5 пайызга өсүү менен 25,8 млрд. сомду түзгөн, ошондой болсо да өсүш арымы алда канча төмөн болгон (2007-жылдын январь-сентябрь айларында кредит портфели 81,5 пайызга көбөйүү менен 20,6 млрд. сомду түзгөн). Сом түрүндө жаңыдан берилген кредиттер боюнча орточо пайыздык чен отчеттук жылдын январь-сентябрь айлары ичинде, 2007-жылдын ушул эле мезгилиндегиге салыштырганда 3,1 п.п. жогорулоо менен 25,9 пайызды түзгөн. Жаңыдан берилген валюталык кредиттер боюнча орточо пайыздык чен 20,4 пайызды түзүү менен 2007-жылдын январь-сентябрь айларына салыштырганда 2,1 пайыздык п.п. жогорулаган.

Өзүндө банктык эмес финансы-кредит мекемелерин – БФКМны (жалпы кредит портфелинин 61%) жана микрокредиттөөнү жүзөгө ашырган коммерциялык банктарды (жалпы кредит портфелинин 39%) камтыган микрофинансы секторү 2008-жылы Микро каржылоону 2010-жылга чейин өнүктүрүүнүн орто мөөнөттүк стратегиясына ылайык өнүгүү жолун уланткан. БФКМдердин активдеринин орточо жылдык өсүш арымы (акыркы 3 жылы ичинде) 61%ды, кредит портфелинин өсүш арымы 58,6%ды түзгөн. Микрокредиттердин кредит портфелинин 2008-жылдын 30-июнуна карата калдыгы 10,4 млрд. сомду түзгөн. Бул жерде анын 5 млрд. сомго жакыны

өнүктүрүү долбоорлору (Дүйнөлүк банк, ЕВРР АӨБ сыяктуу эларалык уюмдардан кредиттер) боюнча түшкөндүгүн белгилеп кетүү зарыл.

1.2. Акчакредит саясатын жүзөгө ашыруудан күтүлүп жаткан натыйжалар

Акчакредиттик көрсөткүчтөрдү анализдөө жана өтүп жаткан жылдын акырына чейинки болжолдоолор. 2008-жылы акчакредит саясаты «Акчакредит саясатынын 2008-2009-жылдарга негизги багыттарында» жана Кыргыз Республикасынын Өкмөтү менен Улуттук банктын 2008-жылга экономикалык саясаттын негизги багыттары туралуу биргелешкен билдирүүсүндө көрсөтүлгөн максаттардын жана милдеттердин аткарылышына, ошондой эле 2008-жылдын август айынан тартып соода боюнча негизги өнөктөштөрдөн болгон коңшу өлкөлөрдүн, Россиянын жана Казакстандын финансы рынокторунда байкала баштаган дүйнөлүк финансылык кризиске байланыштуу превентивдик чараларды иштеп чыгууга жана жүзөгө ашырууга багытталган.

Экономикалык өнүгүүнүн акчакредит саясатынын 2008-2010-жылдарга каралган негизги багыттарында чагылдырылган сценарийинин биринде инфляциянын өсүшү 22%га болжолдонгон. 2007-жылдын акырындагы тышкы таасирлердин уланышына байланыштуу жогорку инфляциялык күтүүлөрдүн сакталып турушу шартында 2008-жылы экономика жогоруда белгиленген сценарийге көбүрөөк ык коюу менен өнүккөн.

Ушул шартта Улуттук банк 2008-жыл бою таасирдүү акчакредит саясатын жүргүзүүнү уланткан, М2 кеңири мааниде колдонулуучу акча арымынын 2008-жылдын январь-октябрь айлары аралыгында 13,2 пайызга чейин (2007-жылдын ушул эле мезгилинде 26,3%) инфляциянын 16,6 пайызга чейин (2007-жылдын ушул эле мезгилинде 20,1) кыскаруусу анын натыйжасынан болгон.

Экономикага кредит ИДПга карата пайыздарда алып караганда 2008-жылдын октябрь айынын акырында 2007-жылдын ушул эле мезгилине салыштырганда бир азга өсүү менен 3,2 пайызга көбөйгөн: алдын ала маалыматтар боюнча 18,0дөн 18,3 пайызга чейин. Мында сом түрүндөгү кредиттердин өсүш арымы (41,2 пайыз) мурдагыдай эле 2007-жылдын тиешелүү мезгилиндегиге караганда алда канча төмөн деңгээлде экендигине карабастан валюталык кредиттердин өсүш арымынан алда канча артып турган (112,4 жана 55,6 пайыз, тиешелүүлүгүнө жараша).

Инфляциянын орун алып турган деңгээлин, жылдын акырында бюджеттик чыгашалардын олуттуу өсүшү тобокелдигин жана банк тутумундагы үстөк камдардын салыштырмалуу жогорку деңгээлин эске алуу менен Улуттук банк 2008-жылдын акырына чейин акча агрегаттарынын чектелген өсүшүнө багытталган акча-кредит саясатын сактап турат. Ошону менен бирге эле ал банк тутумуна валюталардын таза агылып кирүүсүнүн мүмкүн болуучу кыскаруусунун экономикадагы акчанын өсүш арымына тийгизген таасирине көз салып турат, ал эми курстук саясат алмашуу курсунун кескин өзгөрүп кетүүсүнө жол бербөөгө багытталат.

Акча сунушун түптөө булактары. Акча агрегаттарынын 2008-жылдын 10 айынын жыйынтыгы боюнча өсүш арымы 2007-жылдын ушул эле мезгилиндегиге салыштырганда өтө эле байкаларлык төмөндөө менен 11,1-13,2 пайыз чегинде катталган.

	1.11.2008-ж.	1.11.2007-ж.
M0 банктардан тышкаркы акчалар –	11,1 пайыз	22,2 пайыз
M2 кеңири мааниде колдонулуучу акчалар –	13,2 пайыз	22,4 пайыз
M2X кеңири мааниде колдонулуучу акчалар –	12,5 пайыз	17,0 пайыз

Улуттук банктын таза чет өлкө активдери (ТЧА) 2008-жылдын 10 айы ичинде, 2007-жылдын ушул эле мезгилиндегиге караганда, эң башкысы Улуттук банктын АКШ долларын таза сатып алуусунун эки эседен көбүрөөкө төмөндөшүнүн эсебинен, азыраак өсүшкө ээ болгон. Улуттук банктын ТЧАсынын акча базасынын өсүшүнө 2008-жылдын 10 айы ичинде кошкон салымы (+) 4,4 пайыз чегинде бааланган. Бул 2007-жылдын ушул эле мезгилиндеги (+)35,4 пайызга салыштырганда алда канча аз.

Улуттук банктын таза ички активдери (ТИА)да 2008-жылдын 10 айы ичинде, 2007-жылдын январь-сентябрь айларындагы (-) 15,2 пайыз чегиндеги төмөндөтүүчү таасиринен айырмаланып, (+) 7,1 пайыз чегиндеги салымы менен акча базасынын көбөйүүсүнө таасир тийгизген. Улуттук банктын ТИАсынын өсүшүнө негизги таасирди (+) 7,2 пайыздык салымы менен, эң башкысы алтынды, чет өлкө валюталарын кайра баалоо боюнча камдардын өзгөрүүсүнөн, ошондой эле ноталардын эмиссия көлөмдөрүнүн өзгөрүүсүнүн эсебинен башка статциялар таасир эткен.

Учурдагы акчакредит саясатынын улантылышын, 2008-жылдын 4-чейрегинде пландаштырылган эларалык финансылык институттардан гранттардын жана кредиттердин түшүүсүн эске алганда 2008-жыл ичиндеги акча базасынын болжолдонгон өсүшү 16 пайызга жакынды түзөт. 2008-жылдын акырына карата акча базасынын өсүшүнүн иш жүзүндөгү мааниси көбүн эсе Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн гранттардын жана кредиттердин сырттан түшүүлөрү менен катар эле, декабрь айынын акырына чейинки чыгашаларына жараша болот.

Банк тутумунун таза чет өлкө активдери (ТЧА) 2008-жылдын январь-октябр айларында M2X кеңири мааниде колдонулуучу акчага, 2007-жылдын ушул эле мезгилиндеги оң (+) 9,2 пайыз чегиндеги салымынан айырмаланып, (-) 0,1 пайыздык салымы менен төмөндөтүүчү таасирин тийгизген. Банк тутумунун ТЧАсынын төмөндөшүнө негизги таасирди, Улуттук банктын таза чет өлкө активдеринин көбөйүүсү шартында, коммерциялык банктар системасынын ТЧАсы тийгизген. 2008-жылдын январь-октябрь айларында коммерциялык банктар системасынын ТЧАсынын төмөндөшү, коммерциялык банктар системасы тарабынан резидент эместерге карата талаптардын – 24,7 пайызга өсүшүнө салыштырганда (2007-жылдын ушул эле мезгилинде кыскаруу 14,8 пайызга) резидент эместер алдындагы милдеттенмелердин озгон арымда – 35,9%га өсүшүнө байланыштуу болгон (2007-жылдын тиешелүү мезгилиндеги өсүш 54,0 пайыз.)

Банк тутумунун таза ички активдери (ТИА) 2008-жылдын 10 айы ичинде кеңири мааниде колдонулуучу акчаны көбөйткөн жана банк тутумунун ТИАсынын M2X кеңири маанидеги колдонулуучу акчанын өсүшүнө салымы (+) 12,6 пайыз чегинде бааланган. Буга негизги таасирди салымы (+) 14,9 пайыз чегинде бааланган экономикага кредиттердин өсүшү тийгизген. 2007-жылдын

ушул эле мезгилине салыштырганда капитал менен операциялар эсеби оң жагына өзгөргөн, бул статциянын салымы +1,8 пайызда бааланган.

2008-жылдын январь-октябрь айларында М2Хтин өсүш арымы 12,5 пайыз деңгээлинде калыптанган, М2Х мултипликатору бир азга 1,61ден 1,63кө чейин жогорулаган. Мында банктардан тышкаркы акчалардын М2Х акча массасынын өзгөрүүсүнө кошкон салымы 6,9 пайыз чегинде бааланган (2007-жылы 13,3 пайыз), М2Х кеңири мааниде колдонулуучу акчада камтылган депозиттердин салымы 5,6 пайыз (2007-жылы 3,6 пайыз). Бул жерде, кароого алынып жаткан жылы банктардан тышкаркы акчанын өсүш арымы (11,1 пайыз) 10 ай ичинде кеңири мааниде колдонулуучу акча массасында камтылган депозиттердин өсүш арымына салыштырганда төмөн калыптангандыгын белгилеп кетүү зарыл (14,7 пайыз). Мында кеңири маанидеги акча массасына камтылган депозиттердин түзүмүндө улуттук валютадагы башка депозиттер эң чоң өсүш арымына ээ болгон (29,0 пайыз).

2008-жылдын 10 айы ичинде банк тутумунан экономикага кредиттер 30,4 пайызга өскөн, 2008-жылдын акырына чейин коммерциялык банктардын кредит портфелинин өсүш арымы болжол менен алганда ушул эле деңгээлде сакталып калат. Мында алардын сапаты өткөн жылдарда алынган кредиттердин төлөө мөөнөттөрүнүн келип жетишине байланыштуу бир азга начарлашы ыктымал, бүтүндөй алганда М2Х кеңири мааниде колдонулуучу акчанын өсүшү 12 пайыз деңгээлинде болжолдонууда.

Инфляция факторлору жана акчакредит саясатынын максаттуу көрсөткүчүнүн аткарылышы. Улуттук статистика комитетинин маалыматы боюнча 2008-жылдын октябрь айында жыл башынан бери керектөө бааларынын индексинин өсүшү 16,6 пайызды түзгөн (2007-жылы 20,1 пайыз).

2008-жылдагы инфляциянын динамикасында шарттуу түрдө эки мезгилди бөлүп көрсөтүүгө болот. 2008-жылдын 1-жарым жылдыгында республикада 2007-жылдан бери орун алып келген азык-түлүккө жана энерго-ресурстарга дүйнөлүк баанын өсүшүнүн натыйжасында инфляция арымынын тездеши байкалган. Мунун натыйжасында ички керектөө рыногунда азык-түлүк товарларына, мунайзаттарына баалар, газга, электр энергиясына жана отундун башка түрлөрүнө, транспорттук кызмат көрсөтүүлөргө тарифтер жогорулаган. Негизги чийкизат түрүндөгү ресурстардын кымбатташы өндүрүлүп жаткан товарлардын наркына да таасирин тийгизүү менен экономикадагы жалпы жогорку инфляциялык жагдайды түптөгөн (1-жарым жылдыкта инфляция 15,2 пайызды түзгөн, анын ичинде июнь айында гана 4,3 пайыз).

Жылдын 2-жарымынан тартып дүйнөдө турукташуу процесси байкалуу менен негизги азык-түлүк товарларына жана мунайзаттарына баалардын төмөндөшү катталган. Ушул себептен жана сезондук факторлордон улам республикадагы керектөө бааларынын өсүш арымы да басаңдаган. Мында жыл башындагы баалардын жогору болуп турушу Кыргызстандагы баа түзүү шартына да жогорулатуучу таасирин тийгизген.

Өлкөнүн энергетика секторунда келип чыккан көйгөйлөр ушул мезгилде инфляциялык басымдын кошумча фактору катары чыккан, ал өндүрүүчүлөрдүн бааларынын индексине жана кызмат көрсөтүүлөрдүн кымбатташына (сооданын жана ресторандар кызмат көрсөтүүлөрү) таасир этүү аркылуу салымын кошкон. Натыйжада инфляциялык процесстердин өөрчүшү менен катар эле экономикалык жигердүүлүктүн басаңдашы жүрүп, бул бүтүндөй алганда өлкөдөгү экономикалык өсүшкө кедергисин тийгизген.

Улуттук банктын акчакредит саясатын таасирин күчөтүү жагындагы көргөн чаралары, Өкмөттүн фискалдык саясаты жана азык-түлүк жана чийкизат

рынокторундагы баа жагдайын жакшыртууга багытталган чаралары негизги тамак-аш азыктарына жана энергоресурстарына баанын олуттуу өсүшүнөн улам келип чыккан инфляциянын өөрчүп кетүүсүнө жол бербөөгө мүмкүндүк берип, баанын өсүш потенциалын төмөндөтүүгө өбөлгө түзүп, жылдын октябрң айынын акырына карата инфляцияны монетардык түзүүчүлөрдү 9,0 пайыз чегинде чектей алган. Отчеттук жылы баанын жалпы деңгээлинин өсүшүнө эң чоң салымды монетардык эмес факторлор – 81,6 пайыз чегинде кошкон.

Өлкө экономикасынын дүйнөлүк баа конъюктурасына өтө эле көз карандылыгы жана анын ички жана тышкы таасирлерге каршы чара көрүүгө мүмкүнчүлүгүнүн чектелүүлүгү Кыргызстанда инфляциянын жогорку арымда сакталып туруусун шарттаган жана 2008-жылы инфляциянын мааниси (2008-жылдын декабрң айы 2007-жылдын декабрь айына карата) 20 пайызга жакын деңгээлде калыптанаары күтүлүүдө.

2. ОРТО МӨӨНӨТТҮК МЕЗГИЛДЕ ЭКОНОМИКАЛЫК ӨНҮГҮҮНҮН КЕЛЕЧЕКТЕРИ

2.1. Тышкы жана ички факторлор, келип чыгышы мүмкүн болгон тобокелдиктер

2009-жылы акчакредит саясаты региондогу тышкы макроэкономикалык факторлорго байланыштуу сыяктуу эле Кыргыз Республикасында жүргүзүлүп жаткан структуралык реформалардын жүрүшүнө тиешелүү олуттуу деңгээлде белгисиздиктин орун алышы менен да кыйла татаалдашат.

Республикадагы макроэкономикалык жагдайга таасир этиши мүмкүн болгон тышкы тобокелдиктерге, биринчи кезекте, дүйнөлүк финансылык кризистин Кыргыз Республикасынын экономикасына жана соода боюнча негизги өнөктөштөрдөн болгон өлкөлөрдүн экономикасына канчалык деңгээлде таасир этүү деңгээлин, ошондой эле төмөнкү факторлорду чегерүүгө болот:

- энергия ресурстарына жана алтынга баанын өзгөрүлмөлүүлүгү;
- региондогу ата мекендик товарларга суроо-талаптын төмөндөшү;
- Россияда, Казакстанда жана бир катар өлкөлөрдө жумуш орундарынын кыскарышы;
- башкы банктар тарабынан жергиликтүү коммерциялык банктардын капиталына инвестициялардын кыскарышы;
- глобалдуу азык-түлүк коопсуздугу боюнча проблеманын чечилбегендиги:

Ички тобокелдиктерге:

- энергетика секторундагы проблемалардын узактыгы;
- салык кодексинин жаңы редакциясынын экономикага жана мамлекеттик бюджеттин кирешелерине канчалык деңгээлде таасир тийгизе тургандыгынын белгисиздиги;
- газды сатып алуу баасынын күтүлүп жаткан өсүшүнө байланыштуу газга тарифтердин кымбатташы;
- бюджет-салык секторунда прогноздук көрсөткүчтөрдүн аткарылбашы.

2.2. Экономиканын өнүгүшү

Учурдагы жылдын тенденциялары уланса жана энергетика сектору менен товардык рыноктордогу абалдын турукташуусу шартында экономикалык өсүштүн арымын 2008-жылдын деңгээлинде сактап калуу 2009-жылдагы макроэкономикалык өнүгүүнүн мүмкүн болуучу сценарийи болуп калат.

Экономиканын өсүш арымынын басандашына жана иш жигердүүлүгүнүн жалпы төмөндөөсүнө карабастан, өсүш үчүн өбөлгөлөр сакталып калат жана бул ИДПнын реалдуу өсүшүн болжол менен алганда 5,0 пайыз деңгээлинде камсыз кылууга шарт түзөт. Болжолдонуп жаткан экономикалык өсүштү камсыз кылууда транспорт, байланыш жана соода сыяктуу кызмат көрсөтүү чөйрөсүнүн негизги тармактары өсүштү камсыз кылууда аныктоочу ролду ойношот. «Кумтөр» алтын кенин казып алуу ишканаларында алтынды казып алуунун улантылышы кайра иштетүү өнөржайынын байкаларлык салымын камсыз кылууга түрткү берет. Энергосекторундагы абал убакыттын өтүшү менен турукташууга тийиш.

2009-жылы калктын кирешелеринин динамикасы анын өсүш арымынын басандоосуна карабастан, сакталып калмакчы. Калктын акчалай кирешелеринин көлөмү реалдуу алганда 6 пайызга чейин өсүшү күтүлүүдө. Орточо эмгек акынын өлчөмү реалдуу алганда 6-7 пайызга чейин жогорулайт.

Дүң инвестициялардын реалдуу өсүшү 2009-жылы 8,2 пайыз деңгээлинде болжолдонууда, ал эми кирешелерди пайдалануу боюнча ИДПнын түзүмүндө алардын үлүшү 25,2 пайызды түзөт. Негизги капиталга каражат салуунун өзөктүү булагы болуп ишканалардын жана калайык калктын өздүк каражаттары сыяктуу эле, мамлекеттик бюджеттин каражаттары саналат. Мында өнөржайы, курулуш жана кызмат көрсөтүү чөйрөсү инвестиция салуунун артыкчылыктуу багыттарынан болуп калат.

Мындан тышкары ИДПнын түзүмүндө олуттуу салыштырмалуу салмакты ээлеген агрардык секторду туруктуу өнүктүрүү иши улантылат. Айыл чарбасынын продукцияларды дүң чыгаруусунун өсүш арымы 2009-жылы эки пайыз деңгээлинде күтүлүүдө. Мындай өсүш, негизинен өсүмдүк өстүрүүдөн алынган продукцияларды көбөйтүүнүн эсебинен камсыз кылынышы болжолдонууда.

2009-жылы өнөржайынын өсүшү 11 пайызга жакынды түзөт жана ал көбүн эсе алтын казып алуучу базалык ишканалардын өндүрүшүнүн өсүшү менен шартталат. Кайра иштетүү өнөржайынын калган тармактарында да өндүрүш көлөмдөрүн арттыруу улантылат. Өнөржай өндүрүшү «Кумтөр» алтын кенин казып алуу ишканаларын эске албаганда, реалдуу алганда 10 пайыздык өсүшкө ээ болот.

Кызмат көрсөтүүлөр чөйрөсүндө 2009-жылы реалдуу өсүш 8 пайызга жакынды түзөт жана ал соода жүргүзүү, транспорт жана байланыш, ошондой эле туризм секторлорунун эсебинен камсыз кылынат.

Орто мөөнөттүк келечекте экономикалык өсүштүн арымы өлкө ичинде сыяктуу эле, анын чегинен тышкары да макроэкономикалык жагдайдын турукташуусуна байланыштуу жогорулоо менен 2010 жана 2011-жылдары 6 пайыздан турган чекти түзөт.

Өлкөнү өнүктүрүүнүн орто мөөнөттүк стратегиясына ылайык ички рынокто кызмат көрсөтүүлөр чөйрөсүнүн жогорку өсүш арымы жылына орточо 10 пайыздык чекте сакталып калат, ал эми алардын ИДПнын түзүмүндөгү үлүшү 43 пайызга чейин көбөйөт, бул олуттуу деңгээлде соода жүргүзүүнүн транспорт жана байланыштын, туризмдин өнүгүүсү менен шартталат.

Табият шарттарынын ыңгайлуу болушуна жараша айыл чарбасынын дүң продукциясынын өсүшүнүн реалдуу жылдык арымы 2010-2011 жылдары 3 пайызга жакынды түзөт.

Өнөржайында орто мөөнөттүк келечекте жылына орточо алганда 10 пайыздык өсүш болжолдонууда, бул негизинен «Кумтөр» алтын кенин казып алуунун түштүк-батыш участкасын өздөштүрүүнүн жана «Талды-Булак Левобережный» жана «Жерүй» кендерин эксплуатациялоого киргизүүнүн натыйжасында алтын өндүрүүнүн артышы менен шартталат. Өнөржайынын калган бөлүгүндө (алтын казып алуудан тышкары) реалдуу өсүштүн орточо жылдык арымы да, 10 пайыздык деңгээлде болжолданууда.

Өнөржайынын туруктуу өнүгүүсүнүн негизги өбөлгөлөрүнөн болуп инвестицияларды тартуу, аны чыңдоо максатында энергетика секторунда күтүлүп жаткан реформалар, көмүскө экономиканы легалдаштыруу, токтоп калган ишканаларды калыбына келтирүү жана ишке киргизүү, айыл чарба продукцияларын кайра иштетүү көлөмдөрүн көбөйтүү жана башкалар саналат.

2009-жылы бюджет-салык секторунда «Кыргыз Республикасынын 2009-жылга республикалык бюджетти жөнүндө» мыйзам долбооруна жана 2010-2011-жылдарга болжолдоолорго ылайык» мамлекеттик бюджеттин тартыштыгы 3,5 млрд. сомду же ИДПга карата 1,5 пайызды түзөт, ал ички жана тышкы булактардын эсебинен, тиешелүүлүгүнө жараша 1 511,5 млн. сом жана 1 977 млн. сом суммасында орду жабылат.

Мамлекеттик бюджеттин 2009-жылдагы кирешелеринин жана гранттарынын жалпы көлөмү ИДПга карата 22,4 пайыз деңгээлинде, чыгашалары ИДПга карата 23,7 пайыз деңгээлинде болжолдонууда. Өткөн мезгилдегидей эле мамлекеттик бюджеттин кирешелеринде негизги үлүштү салыктык түшүүлөр ээлейт. Ушуну менен бирге эле Салык кодексинин жаңы редакциясынын колдонууга берилиши менен кыска мөөнөттүк келечекте бюджет түзүүчү салык болуп саналган КНСтен салыктык түшүүлөрдүн бир азга төмөндөшү күтүлүүдө.

Кыргыз Республикасынын төлөм тендемнинин жакынкы 3 жылга божомолунун негизинде республиканын соода боюнча негизги өнөктөшүнөн болгон коңшу өлкөлөрдөгү экономикалык өсүштүн арымынын 2009-жылдагы басаңдашы жана 2011-жылга карата абалдын бара-бара жакшыруусу камтылган. Өнүккөн өлкөлөрдүн өкмөттөрүнүн дүйнөлүк финансылык кризистин кесепеттерине каршы күрөшүү жагында көрүп жаткан чаралары 2009-2010-жылдары дүйнөлүк фондулук жана товардык индекстеринин өтө түшүп кетүүсүнө бөгөт коюуга жардам берет деп күтүлүүдө.

Орто мөөнөттүк мезгил ичинде Кыргыз Республикасы, мурдагыдай эле, экспорттогонго караганда товарларды көбүрөөк импорттоп алат. Мында экспорттук сыяктуу эле импорттук берүүлөрдүн өсүш арымы 2009-2011-жылы 2008-жылдын акырына карата күтүлүп жаткан арымга салыштырганда орточо алганда тең жарымга кыскаруу менен тиешелүүлүгүнө жараша, 19,5 жана 19,2 пайызга барабар болот.

Россияда, Казакстанда жана бир катар башка өлкөлөрдө жумуш орундарынын болжолдонуп жаткан кыскаруусунан улам акча которуулардын орточо жылдык өсүшү 9,6 пайызга чейин кыскаруусу күтүлүүдө, ал эми акыркы 3 жыл аралыгында ал кеминде 35,0 пайызды түзүп келген эле. Мына ушул жагдай 2011-жылга карата күндөлүк эсептин тартыштыгынын ИДПга карата 18,9 пайызга чейин көбөйүүсүнө алып келет.

Өткөн жылдардагыдай эле күндөлүк эсептин тартыштыгынын ордун жабу жеке жана мамлекеттик инвестициялардын эсебинен жүзөгө ашырылат. Капитал менен операциялар жана финансылык операциялар эсебинин орточо жылдык

мааниси 286,0 млн. АКШ долларын түзөт. Бул 2009-2011-жылдары төлөм теңдемин оң мааниде колдоп турууга мүмкүндүк берет.

Экономикалык өсүштүн глобалдуу басаңдоосунун чегинде тышкы чөйрөнүн таасири өтө эле олуттуу жана узакка созулган шартта энерго секторунда проблемалар толук чечилбестен, экономикалык жигердүүлүктүн төмөндөшү, инвестициялык жагдайдын начарлашы улантылган учурда ИДПнын реалдуу өсүшү 2009-жылы 2008-жылдагыга салыштырганда 4 пайызга жакын деңгээлде болжолдонууда.

Энергосекторундагы өзгөчө кырдаал олуттуу кооптонууну жаратууда. Албетте орун алган проблеманы чечүү үчүн бир нече жыл талап кылынаары айдан ачык. Түптөлгөн мына ушундай жагдай экономиканын электр энергиясын керектөөдөн өтө эле көзкарандылыгын эске алганда экономиканын өсүшүнүн андан ары басаңдашы тобокелдигин таңуулайт. Негизги өнөктөш өлкөлөрдүн бардык региондогу экономикалык абалдын начарлоосунун кесепетинен улам суроо-талабынын кыскарышы өсүштүн басаңдоосуна түрткү берген олуттуу факторлордон болуп калат.

Ошондой болсо да, бүтүндөй өнөржайында өндүрүштүн төмөндөшү «Кумтөр» алтын кенин казып алуу жайларында алтын өндүрүүнүн туруктуу сакталып турушунан улам анчалык олуттуу болбойт. Өнөржай өндүрүшүндө дүн кошумча наркынын бааланган өсүшү 2009-жылы 5,0 пайызга жакынды түзөт.

Инфляция тобокелдиги жана өндүрүүчүлөрдүн бааларынын өсүшү экономикалык өсүш арымынын басаңдоосунун кошумча фактору болуп калышы мүмкүн. Бул учурда кароого алынып жаткан мезгилде курулушта кошумча нарк көлөмүнүн түшүүсү 5 пайызга жакынды түзөт. Курулуш иштеринин кыскаруусу менен катар эле негизги капиталга инвестициялардын азайуусун күтүүгө болот, алардын көлөмү болжол менен алганда 2008-жылдагыга салыштырганда 3,0 пайызга төмөндөйт.

Айыл чарбасында олуттуу деле өзгөрүүлөр жүрбөйт. Бул тармакта дүн кошумча нарктын көбөйүүсү 2,0 пайыз деңгээлинде болжолданууда.

Ишкердик жигердүүлүктүн басаңдашы, баанын өсүп жаткан деңгээли жана чет өлкөлөрдө иштеп жаткандардын акча которууларынын болжолдонуп жаткан төмөндөшү шартында жарандардын кирешелери байкаларлык кыскаруу менен ал өз кезегинде, белгилери өтүп жаткан жылы эле байкалган ички керектөө көлөмүнүн азайуусуна алып келет. Ушуга байланыштуу мамлекеттик чыгашалар жагында түрткү берүүчү саясаттын өзгөчө актуалдуулугу артуу менен экономикалык жагдайдын начарлап жаткан шартында экономикалык өсүшкө колдоо көрсөтүү максатында калайык калктын кирешелерин арттыруу маселеси келип чыгууда.

Акыркы жылдары макроэкономикалык жагдайдын турукташуусуна жараша, ошондой эле өнүктүрүүнүн ички булактарынын жандануусу менен бирге эле экономикалык өсүш арымын ырааттуу арттыруу үчүн негиздер түптөлүүдө. Ушул шартта реалдуу ИДПнын орточо жылдык өсүшү 4-5 пайызды түзөт.

Иш жагдайы мына ушундай өнүккөн шартта бюджет-салык секторунда чыгашалардын түзүмүн өзгөртүү болжолдонууда: кошумча кирешелер керектөөнү арттырууга жана структуралык проблемалардын орун алып турушунан, анын ичинде азык-түлүктөргө жана коммуналдык кызмат көрсөтүүлөргө баалардын өсүшүнө байланыштуу калктын аз камсыз болгон аярлуу катмарына колдоо көрсөтүү зарылчылыгынан улам кыскаарбай келе жаткан күндөлүк чыгашалардын ордун жабууга багытталат. Мында ИДПга карата бюджеттин тартыштыгы өсүшү ыктымал.

Бул болжолдоолорду иштеп чыгууда, орто мөөнөттүк мезгил аралыгында фискалдык саясат салык алынуучу базаны кеңейтүүгө, мамлекеттин калайык калк алдындагы социалдык гарантияларын жана милдеттенмелерин өз учурунда жана толук каржылоого, бюджеттик мыйзамдарды өркүндөтүүгө багытталат. Ошондой эле өлкөнү өнүктүрүүнүн стратегиясынын чегинде артыкчылыктуу программаларды бир кыйла натыйжалуу каржылоо максатында мамлекеттик чыгашаларды тескөө маселесине өзгөчө көңүл бурулат, ушуга байланыштуу мамлекеттик бюджетти программалык негизде түзүү иши улантылат.

Бүтүндөй алганда 2010-2011-жылдары мамлекеттик бюджеттин жалпы кирешелеринин орточо жылдык өсүшү 10,7 пайыз деңгээлинде, ал эми чыгашалардын орточо жылдык өсүшү 8,3 пайызда болжолдонууда. Орто мөөнөттүк бюджет-салык саясаты бюджеттин киреше бөлүгүн анын чыгаша бөлүгүнө салыштырганда озгон арымында өсүшүнө багытталгандыктан, бул бюджеттин тартыштыгын 1,5 млрд. сомго чейин же 2011-жылы ИДПга карата 0,5 пайызга бара-бара төмөндөтүү үчүн негиз болуп калат.

2.3. Инфляцияны болжолдоолор

Баанын жалпы деңгээлинин өсүш арымы 2009-жылы 15 пайыздан төмөн болоору күтүлүүдө. Ошону менен бирге эле, региондо экономикалык өсүштүн басандашы жана калайык калктын кирешелеринин төмөндөшү шартында республикада баанын жалпы деңгээлинин өсүш арымы да кыйла жайбаракат жүрүшү ыктымал. Бул Казакстан жана Россия тарабынан ата мекендик товарларга суроо-талаптын олуттуу төмөндөшүнө, анын натыйжасында баалары кыйла төмөнкү арымда өзгөрүп турган товарлар менен ички рыноктун толтурулушуна байланыштуу болот.

Инфляция мурдагыдай эле эң башкысы салыштырмалуу салмагы керектөө чыгашаларында 50 пайыздан ашкан азык-түлүк товарларына карата баа динамикасы менен аныкталат.

Алсак, 2009-жылдын биринчи жарымында инфляция деңгээли, негизинен 2008-жылдын өтмө калдыктарынын таасирине жана 2008-жылы айыл чарбасынан алынуучу түшүмгө жараша түптөлөт жана алар түздөн-түз азык-түлүк товарларына карата баадан көрүнөт.

Алдыда турган жылы 2002-жылдан бери байкалып келе жаткан эт жана эт азыктарына баанын өсүшү тенденциясынын уланышы күтүлүүдө. Эт азыктарынын 2009-жылы кымбатташы 20 пайыз деңгээлинде болжолдонууда. Тоюттук жемдердин наркынын олуттуу кымбатташынан улам сүт жана сүт азыктарына баа прогноз боюнча 15 пайызга жакынды түзөт. Жашылча жемиш продукцияларына баанын өсүшү 2009-жылы өндүрүштүн учурда түптөлгөн динамикасынын, жашылча-жемиштердин экспортунун жана импортунун сакталып турушу шартында болжол менен алганда 20 пайызга жакынды түзөт.

Айрым товарларга ички баа көбүнчө аларды дүйнөлүк өндүрүү жана керектөө менен аныкталат. Бул дан эгиндерине, кантка жана мунайзаттарына баа түзүүгө да тиешелүү. Алсак, дан эгиндеринин, атап айтканда буудайдын жана күрүчтүн түшүмдүүлүгүнүн дүйнөлүк божомолуна ылайык 2008-2009-жылдары өткөн жылдардын деңгээлинен жогору болушу күтүлүүдө, бул кыйла жогорку өтмө калдыктарга, демек баалардын учурда түптөлгөн деңгээлде калышына же келерки жылы баанын төмөндөшү мүмкүндүгүнө алып келет.

Дан эгиндерин ичтен өндүрүүнүн көбөйгөндүгүнө карабастан республика тартыштыктын ордун жабуу үчүн аны олуттуу үлүштө импорттоп алууга мажбур болот. 2009-жылы нанга, нан азыктарына жана талканга баанын күтүлүп жаткан өсүшү 12 пайыздан ашпайт.

Кубада, Бразилияда жана Индияда аларды өндүрүүнүн төмөндөшүнө байланыштуу дүйнөдө кантка баанын бир аз кымбатташы тобокелдиги орун алууда. Мына ушул динамиканын чегинде 2009-жылы кантка баанын өсүшү 15 пайыз чегинде болжолдонууда.

Мунайзаттарына баа динамикасы өзгөрүлмөлүү бойдон калат. Энергоресурстарына баанын туруксуз динамикасы экономикалык сыяктуу эле, мунайды экспорттогон өлкөлөрдөгү геосаясий факторлордун таасирине көзкаранды бойдон калат.

2008-2012-жылдарга тариф саясатынын планына ылайык 2009-жылы электр энергиясына, жылуулук энергиясына жана газга тарифтердин административдик жогорулатылышы күтүлүүдө. Мында калайык калк үчүн электр энергиясынын тарифи 20 пайызга жогорулайт. Өзбекстандан газ сатып алуу баасынын күтүлүп жаткан өсүшүнө байланыштуу 2009-жылы калкка газды сатуу баасынын өсүшү күтүлүүдө.

2009-жылы суроо-талап жана сунуштун аркандай факторлорунун таасирин чагылдырган акча сунушунун динамикасы макроэкономикалык туруктуулукту жана ИДПнын өсүш арымын белгилеген деңгээлде колдоп туруу максаттарына ылайык келет.

Орто мөөнөттүк аралыкта жалпы экономикалык жагдайдын турукташуусу жана балансташкан акчакредит жана бюджеттик салык саясатын жүргүзүү шартында 2011-жылга карата инфляция деңгээли бир орундуу сандык мааниден ашпайт.

3. ОРТО МӨӨНӨТТҮК МЕЗГИЛДЕ АКЧАКРЕДИТТИК ПРОГРАММАНЫ ЖҮЗӨГӨ АШЫРУУ ШАРТТАРЫ

3.1. Орто мөөнөттүк мезгилдеги акчакредит саясатынын максаты

Кыргыз Республикасынын "Кыргыз Республикасынын Улуттук банкы жөнүндө" мыйзамында белгиленген, туруктуу экономикалык өсүштүн негизги шарттарынын бири катары өлкөдө баанын турукташуусуна жетишүү жана аны колдоп туруу Улуттук банктын акчакредит саясатын иштеп чыгууну жана аны жүзөгө ашырууну аныктайт. Орто мөөнөттүк мезгил ичинде акчакредит саясаты 2011-жылга карата анын бир орундуу сандык көрсөткүчүнө аруу максатында инфляция арымын кыскартууга багытталат.

Мында аныксыз факторлорунун таасиринин күчөшүнөн улам бул деңгээлге жетишүүдө олуттуу тобокелдиктер орун алышы ыктымал. 2007-жылы башталган жана өлкөдө инфляциянын жогорулоосуна алып келген тышкы баа таасирлери 2008-жылы да орун алып турган. Мына ушундай баа таасирлерине жооп катары Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн чаралары менен айкалышта акчакредит саясатын катуулатуу инфляциянын динамикасын турукташтырууга мүмкүндүк берди, ошондой болсо да көздөгөн туруктуулук жетишиле элек. Дүйнөлүк финансы системасындагы кризистик жагдайлар бүтүндөй дүйнөлүк экономика сыяктуу эле биздин өлкөнүн экономикасы үчүн да кошумча көйгөйлөрдү жаратууда. Дүйнөнүн айрым алдыңкы өлкөлөрүнүн экономикасынын рецессия

фазасына өтүшү, өнүккөн өлкөлөр сыяктуу эле, Кыргыз Республикасынын соода өнөктөштөрүн кошо алганда өнүгүп келе жаткан өлкөлөрдөгү экономикалык өсүш арымдарынын күтүлүп жаткан түшүүсү биздин өлкөнүн да экономикалык өсүш арымына кедергисин тийгизет. Ички структуралык проблемалар менен кошо бул өлкө экономикасынын өнүгүү багыттары сыяктуу эле, өнүгүү арымында белгисиздикти жаратып орто мөөнөттүк натыйжаларды болжолдоо мүмкүнчүлүгүн олуттуу татаалдатат.

Ушуга байланыштуу экономикада инфляциянын жогорку арымынын тездеп кетүүсүнө жол бербөө акчакредит саясатынын жакынкы мезгил аралыгына каралган негизги милдетинен болот. Анткени учурда түптөлгөн инфляциянын эки орундуу сан деңгээлинде бекемделип калуусу узак мөөнөттө экономикалык өсүшкө терс таасирин тийгизип калышы ыктымал. Экинчи жагынан алып караганда, экономикалык өсүштүн төмөндөө тобокелдиги олуттуу болсо, өтө эле катуулатылган акчакредит саясаты да алгылыксыз болушу мүмкүн. Ошентип, Улуттук банк макроэкономикалык процесстердин өнүгүүсүнө инфляциялык басым тобокелдиги менен экономикалык өсүштүн жоктугу тобокелдигинин ортосундагы оптималдуу балансты табуу максатында көз салып турат.

2009-жылы акчакредит саясатынын сандык критерийинен болуп, инфляцияны 15 пайызга жетпеген деңгээлде чектеп туруу (2009-жылдын декабры 2008-жылдын декабрына карата) саналат, бул акчакредит саясатынын орто мөөнөттүк максаттарына жетишүү үчүн негизди түптөйт.

Республиканын экономикасы мурдагыдай эле дүйнөлүк финансы рынокторунда орун алып турган кризистик жагдайлар менен тереңдеп жаткан таасирлерге да дуушарланууга мажбур болууда. Дүйнөлүк рыноктордогу жагдайдын олуттуу өзгөрүүсү, товарларга жана кызмат көрсөтүүлөргө тарифтердин жана административдик жол менен белгиленген баалардын жогорулоосу шартында, ошондой эле макроэкономикалык көрсөткүчтөр боюнча расмий божомол көрсөткүчтөрү, анын ичинде республикалык бюджет боюнча маалыматтар кайрадан каралган учурда акчакредит саясатынын максаттуу көрсөткүчтөрү өзгөртүлүшү мүмкүн.

3.2. Акчакредиттик программа

Экономика алгылыктуу сценарий боюнча өнүгүүгө ык койгон шартта, 2009-2011-жылдары Улуттук банктын акчакредит саясатын жүргүзүүсү экономиканын реалдуу, салыктык-бюджеттик жана тышкы секторлорунун күтүлүп жаткан өнүгүү тенденциясына жараша ишке ашырылып, 2009-жылы 15 пайызга жетпеген чектеги инфляция боюнча максатуу көрсөткүчтү, аны бир орундуу сандык деңгээлге чейин андан ары төмөндөтүү менен аткарууга багытталат.

Орто мөөнөттүк мезгилде ИДПнын пландаштырылган өсүшүн камсыз кылуу үчүн акча сунушунун зарыл көлөмүн болжолдоо экономикадагы баанын жалпы деңгээлин төмөндөтүү зарылчылыгы, кыргыз сомунун алмашуу курсуна таасир эткен тышкы чөйрөнүн туруксуздугу менен татаалдашы мүмкүн. Мына ушул шартта акча сунушунун түзүмү Улуттук банк тарабынан, тышкы экономикалык операциялардан каражаттардын агылып кирүүсү, таза тышкы каржылоонун көлөмү менен аныкталуучу таза чет өлкө активдеринин үлүшүн төмөндөтүү шартында салмактанган пайыз саясатын жүргүзүүнүн эсебинен таза ички активдердин үлүшүнүн өсүшү жагына өзгөрөт.

Эң башкысы, Улуттук банк тарабынан валюталык интервенцияларды жүргүзүүнүн эсебинен анын таза чет өлкө активдеринин орто мөөнөттүк мезгил аралыгында өзгөрүүсү негизги камдык валюталардан болгон АКШ доллары менен евро нун жогорку өзгөрүлмөлүүлүгүнө байланыштуу бир багыттуу болбойт. Мурдагыдай эле Улуттук банктын таза чет өлкө активдеринин көбөйүүсүнө олуттуу таасирди өсүш арымы 2009-2011-жылдары алардын номиналдык көлөмү болжол менен алганда 1450-1780 млн. АКШ доллары деңгээлинде кала тургандыгына карабастан, олуттуу кыскарууга дуушар болуучу күндөлүк трансферттер тийгизет.

Мамлекеттик карызды тейлөө боюнча учурдагы графиктин сакталышы шартында 2009-2010-жылдары тышкы карызды тейлөө көлөмүнүн орточо алганда өткөн жылдагыга салыштырганда 8,5 пайызга ар жылы көбөйүүсү байкалат. Орто мөөнөттүк жана узак мөөнөттүү мезгил ичинде эларалык финансылык институттардан жана жеке инвесторлордон кредиттердин жана гранттардын канчалык көлөмдө түшөөрү али белгисиз. Башкы компаниялардан банк секторуна инвестициялардын агымынын кыскаруусу менен катар эле жогоруда аталган факторлор банк тутумунун 2009-2011-жылдары таза чет өлкө активдеринин өсүшүнө кошумча чектөө маанайындагы таасирлерди тийгизет. Банк тутумунун таза чет өлкө активдеринин өзгөрүүсүнүн олуттуу фактору катары Улуттук банктын валюталык интервенциялары калат, ал эми тренддин багыты жана алардын көлөмү Борбордук Азия регионунун финансы рынокторуна басым жасап жаткан дүйнөлүк финансылык кризистин кесепеттеринен улам белгисиз бойдон калууда.

2010-2011-жылы экономиканын пландаштырылган өсүшү, эң башкысы банк тутумунун таза ички активдеринин эсебинен камсыз кылынат. Ички булактардын эсебинен банк тутумун каржылоону кеңейтүү алгылыктуу активдерди ички банктар аралык рынокто диверсификациялоо максатында Улуттук банктын тоорук системасын модернизациялоону тездетүүнү талап кылат. Өсүшү алар боюнча пайыздык чендерди жогорулатууну жана калктын аманаттарын коргоо системасын ишке киргизүүнүн эсебинен болжолдонуп жаткан, калайык калктан депозиттерди тартуу банк тутуму үчүн каржылоонун маанилүү булагы болуп калат.

Орто мөөнөттүк мезгил ичинде банк тутумунун депозиттик базасын кеңейтүү, төлөм системасын андан ары кеңейтүү жана тереңдетүү Улуттук банк тарабынан жүргүзүлүп жаткан салмактуу саясат менен катар эле мултипликативдик эффекттин өсүшүнө таасирин тийгизет.

Глобалдуу финансы-экономикалык кризистин алкагында экономиканын өнүгүү арымынын 4 пайыздык деңгээлге чейин басаңдоосу учурунда, акча кредиттик программада акча агрегаттарынын өсүш арымы кыйла олуттуу төмөндөшү ыктымал. Мындай жагдай (тышкы таасирлерден тышкары) ансыз деле аз ички ресурстардын сарамжалдуу пайдаланылбашы жана тышкы каржылоону чачыранды же максатсыз пайдаланган учурда гана келип чыгышы мүмкүн. Мына ушундай шарттарда акча-кредит саясатын жүргүзүү көзкарашынан банк тутумунун таза ички активдеринин кеңири мааниде колдонулуучу акчанын өсүшүнө салымын көбөйтүү, дүң камдардын өсүш арымын төмөндөтүү зарылчылыгы ушул жагдайлардын болбой койбос түзүүчүсүнөн болуп саналат. Мына ушул шартта бюджеттик тартиптин сакталышын арттыруу, мамлекеттик баалуу кагаздар спектрин кеңейтүү талап кылат. Ал эми булар негизги макроэкономикалык көрсөткүчтү алгылыктуу деңгээлге чейин жеткирүүгө түрткү берип экономикалык өсүштү калыбына келтирүү үчүн республикага инвестициялардын агылып кирүүсүнө дем берүүгө өбөлгө түзөт.

4. Коротунду

Улуттук банктын акчакредит саясаты экономикалык өсүшкө колдоо көрсөтүү зарылчылыгын эске алуу менен 2011-жылга карата ал боюнча бир орундуу көрсөткүчкө жетишүү максатында инфляция арымын ырааттуу кыскартууга багытталат. Мында аныксыздыктын тышкы жана ички факторлорунун таасиринин күч алышына байланышкан бегилүү бир тобокелдиктер орун алууда.

Орто мөөнөттүк мезгил ичинде банк тутумундагы үстөк ликвиддүүлүктүн деңгээли, коммерциялык банктардын сырттан карыз алууларынын чектелишине жана ички финансы рыногунда тартылган ресурстар боюнча пайыздык чендердин жогорулоосуна байланыштуу 2008-жылга салыштырганда төмөндөй тургандыгы болжолдонууда. Ликвиддүүлүк деңгээлин алгылыктуу чекте колдоп туруу үчүн Улуттук банк маалыматтык-технологиялык жана укуктук-ченемдик базаларды өркүндөтүү боюнча ишти улантуу менен акчакредит саясатынын колдо болгон инструменттерин (каражаттарын) пайдаланмакчы.

Ички финансы рыногунун сыйымдуулугун арттыруу жана ачык рынокто операцияларды жүргүзүүдө пайдаланылышы мүмкүн болгон баалуу кагаздар тизмегин кеңейтүү максатында Улуттук банктын портфелиндеги жүгүртүлбөгөн мамлекеттик карыздык каражаттарды рынокто жүгүртүлгөн каражаттарга конвертирлөө боюнча иштер аягына чыгарылат жана ал мамлекеттик баалуу кагаздар рыногун өнүктүрүүгө өбөлгө түзөт.

Акчакредит жана бюджеттик-салык саясаты боюнча чараларды, ликвиддүүлүктү жөнгө салуу жана баалуу кагаздарды чыгаруу маселелерин макулдашуу ведомстволор аралык координациялык кеңештин чегинде жүзөгө ашырылат.

Улуттук банк орто мөөнөттүк келечекте акча сунушун алмашуу курсу каналынан пайыздык каналга кайра багыттоо мүмкүнчүлүгүнө ээ болуу үчүн акчакредит саясатынын пайыздык каналын өнүктүрүү боюнча ишти улантат. Мына ушул багыттын чегинде Улуттук банк акчакредит саясаты жана макроэкономикалык моделди түзүү, анын ичинде башка өлкөлөрдүн борбордук банктары менен биргелешип прикладдык изилдөө иштерин жүргүзөт.

Финансы рыногунда сый акылар ченин жөнгө салуунун, ошондой эле банктарды үстөк ликвиддүүлүктөн кыска мөөнөттүү арылтуунун негизги инструментинен болуп ачык рыноктогу операциялар калат, мында Улуттук банктын ноталары үстөк ликвиддүүлүктөн арылтуунун структуралык инструменти катары пайдаланылат.

Тышкы рыноктордо АКШ долларынын курсунун өзгөрүлмөлүүлүгүнүн таасирин жеңилдетүү, Улуттук банктын камдык активдеринин наркынын начарлоосу тобокелдигин диверсификациялоо, ошондой эле коммерциялык банктардын суроо-талабын канааттандыруу максатында Улуттук банк банктар аралык валюта рыногунда АКШ долларынан башка валюталык активдер менен операциялар сегментин өнүктүрүү ишин улантат.

Улуттук банктын эларалык финансылык уюмдары (Эларалык валюта фондусу, Дүйнөлүк банк, Реконструкциялоо жана өнүгүүнүн Европа банкы, Азия өнүгүү банкы, Ислам өнүгүү банкы ж. б.) менен жигердүү кызматташуусу улантылат.

Төлөм системалары жагында анын ишинин эффективдүүлүгүн жогорулатуу жана коопсуздугун чыңдоо, экономикада накталай эмес эсептешүүлөрдүн үлүшүн

арттыруу, төлөм кызмат көрсөтүүлөрүнүн санын жана сапатын жогорулатуу үчүн шарттарды түзүү боюнча чаралар көрүлөт.

Улуттук банктын банк тутумун 2011-жылдын акырына чейинки мезгил аралыгында өнүктүрүү боюнча стратегиясына ылайык банк секторун андан ары өнүктүрүүнүн негизги максатынан болуп, финансылык ортомчулук деңгээлин андан ары жогорулатуу, Кыргыз Республикасынын экономикасында банк секторунун ролун күчөтүү, банк ишинин эффективдүүлүгүн, коопсуздугун жана ишенимдүүлүгүн чыңдоо саналат.

Аманат салуучуларга (жеке адамдарга) акча каражаттарынын белгилүү бир суммасын кайтарып берүүнү гарантиялаган, колдонууга киргизилген депозиттерди коргоо системасы коммерциялык банктарга карата ишенимди бекемдөөнүн олуттуу фактору болуп калат.

Республиканын микрофинансылык секторун өнүктүрүү андан ары улантылып жана 2011-жылдын акырына карата түптөлгөн тенденцияларды эске алуу менен микрокаржылоо боюнча кредит портфелинин жалпы өлчөмү 8-9 млрд. сомду түзөт, ал эми карыз алуучулардын саны болжол менен алганда 250 миң адамга чейин өсөт